

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาเปรียบเทียบ ความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติของสตรีเกี่ยวกับปัญหาโรงงานอุตสาหกรรมที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาระดับความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติของสตรี ในเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมจากโรงงานอุตสาหกรรมที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน และเปรียบเทียบสตรีที่ทำงานในโรงงานกับสตรีในหมู่บ้าน

2. เพื่อศึกษาข้อมูลส่วนบุคคล ประสบการณ์ที่ได้รับผลกระทบจากสิ่งแวดล้อม และการได้รับข้อมูลข่าวสารปัญหาสิ่งแวดล้อมของโรงงานอุตสาหกรรม ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนที่มีผลต่อความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติของสตรี และเปรียบเทียบสตรีที่ทำงานในโรงงาน กับสตรีในหมู่บ้าน

ในด้านรูปแบบการศึกษา ผู้ศึกษาใช้วิธีวิจัยแบบสำรวจ (Survey Research) และ ใช้แบบสอบถาม (Questionnaires) เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล ผู้ศึกษาได้กำหนด กลุ่มประชากรตัวอย่าง จำนวน 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 ได้แก่ สตรีตำบลบ้านด้ายที่ทำงานในโรงงานบริษัท แอโกร-ออน (พะเยา) หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านด้าย อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา จำนวน 71 คน

กลุ่มที่ 2 ได้แก่ สตรีในหมู่บ้านห้วยเคียนเหนือ ซึ่งไม่ได้ทำงานในโรงงานบริษัท แอโกร-ออน (พะเยา) หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านด้าย อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา จำนวน 75 คน

ผู้ศึกษาได้รวบรวมข้อมูลของประชากรตัวอย่างจากแบบสอบถามที่ได้คืนกลับมาจำนวนทั้งสิ้น 146 ฉบับ แยกเป็นของกลุ่มสตรีที่ทำงานในโรงงาน จำนวน 71 ฉบับ สตรีในหมู่บ้าน จำนวน 75 ฉบับ ผู้ศึกษาได้นำมาประมวลผลด้วยโปรแกรม SPSS / FW พบข้อสรุปจากการวิจัยในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

6.1 สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

6.1.1 บริบทชุมชน

หมู่บ้านห้วยเคียนเหนือ ตำบลบ้านด้า อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา เป็นชุมชนหนึ่งที่มีความเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมเป็นหมู่บ้านที่มีการขยายตัวของเศรษฐกิจ เดิมชาวบ้านได้พึ่งพาแม่น้ำอิงในการทำการเกษตรเพื่อดำรงชีพมาโดยตลอด เนื่องด้วยการเกษตรได้ผลผลิตที่ต่ำ จึงได้มีชาวบ้านส่วนหนึ่งได้ขายที่ดินไปเป็นจำนวนมาก ปัจจุบันในชุมชนแห่งนี้ได้มีนายทุนจากที่อื่นเข้าไปตั้งโรงงานอุตสาหกรรมและดำเนินกิจการผลิตฝักและผลไม้กระป๋องจำหน่ายตลาดต่างประเทศ ชื่อบริษัทแอกริ-ออน (พะเยา) ซึ่งเป็นโรงงานที่ได้รับอนุญาตจัดตั้งและควบคุมมลพิษตามระเบียบกฎหมายของกระทรวงอุตสาหกรรม

จากความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของคนในชุมชนดังกล่าว พบว่าสตรีเป็นกลุ่มหนึ่งที่ได้รับผลกระทบในการดำรงชีพ โดยเฉพาะด้านอาชีพ สตรีส่วนหนึ่งได้เปลี่ยนอาชีพจากเกษตรกรไปเป็นอาชีพค้าขาย รับจ้าง รับราชการ ลูกจ้างพนักงานเอกชน และมีอีกส่วนหนึ่งทำงานเป็นลูกจ้างในโรงงาน จึงทำให้สตรีในหมู่บ้านแห่งนี้มีอาชีพหลากหลาย สำหรับสตรีที่ทำงานในโรงงาน พบว่าส่วนใหญ่เป็นสตรีในพื้นที่ตำบลบ้านด้า และตำบลใกล้เคียง โดยบริษัทได้รับเข้าทำงานเป็นลูกจ้างรายวัน และได้รับค่าจ้างเฉลี่ยวันละ 80-120 บาท และหากทำงานครบ 6 เดือน จะได้รับสวัสดิการประกันสังคมตามกฎหมาย สภาพการทำงานทั่วไปของแรงงานสตรีในโรงงานพบว่ายังถูกเอารัดเอาเปรียบด้านค่าจ้างที่ไม่เป็นไปตามข้อกำหนดของกฎหมาย โดยเฉพาะการทำงานล่วงเวลา และค่าจ้างในวันหยุดตามข้อกำหนด หลังจากที่โรงงานได้ดำเนินกิจการไปได้ 2-3 ปี ได้มีสถานการณ์ปัญหาผลกระทบสิ่งแวดล้อมในชุมชนจากโรงงานอุตสาหกรรมแห่งนี้ นั่นคือ ปัญหาการลักลอบปล่อยน้ำเสียจากโรงงานสู่ที่นา และบ่อน้ำตื้นของชาวบ้าน ปัญหาควันทoxic ปัญหากลิ่นเหม็น และปัญหาขยะหรือ กากของเสียที่โรงงานนำไปทิ้งตามป่าใกล้หมู่บ้าน และมีชาวบ้านที่ได้รับความเสียหายได้ทำการร้องเรียนกับหน่วยงานที่รับผิดชอบตลอดมา จากสถานการณ์ประเด็นปัญหาผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากกระบวนการผลิตของโรงงานอุตสาหกรรมที่บ้านห้วยเคียนแห่งนี้ นับว่าเป็นการสะท้อนปัญหาที่ปรากฏอยู่ทั่วไปในพื้นที่มีโรงงานอุตสาหกรรมที่สืบเนื่องมาจากการขยายตัวของการผลิตในภาคอุตสาหกรรมของประเทศไทย ซึ่งคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2539) ได้ระบุไว้ว่าการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วทำให้จำนวนโรงงานอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้น

ทุกปี และขณะเดียวกันการปล่อยของเสีย ขยะ และสารอันตรายมีมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะมลพิษทางอากาศ เสียง มลพิษทางน้ำ ขยะมูลฝอย ของเสียอันตรายและสารอันตราย

ในสภาพสังคมที่เปลี่ยนไปของชุมชนแห่งนี้ ถึงแม้ว่าสตรีส่วนหนึ่งได้เข้าไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม และบางส่วนได้เปลี่ยนอาชีพจากการทำเกษตรกรรมไปแล้วก็ตาม แต่ยังคงปรากฏว่าสตรีส่วนใหญ่ยังมีกิจกรรมทางสังคมที่ได้สะท้อนถึงความสัมพันธ์ในระบอบวัฒนธรรมเดียวกันอย่างเหนียวแน่นเหมือนสังคมชนบททั่วไป นั่นคือ สตรียังมีการร่วมแรงร่วมใจกันในกิจกรรมตามประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน และกิจกรรมเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง คือ มีกิจกรรมของกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มอาชีพจักสานผักตบชวา ตลอดจนกลุ่มสมาชิกธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และในลักษณะที่เป็นกิจกรรมร่วมกันทางสังคมนี้ พบว่าสตรีในหมู่บ้านซึ่งไม่ได้ประกอบอาชีพในโรงงานจะมีเวลาในการรวมกลุ่ม หรือทำกิจกรรมทางสังคมมากกว่า ในขณะที่สตรีที่ทำงานในโรงงานมีข้อจำกัด ในการหยุดงานซึ่งจะส่งผลต่อการไม่ได้รับค่าจ้างรายวัน นั้นแสดงว่า สตรีที่ทำงานในโรงงานนอกจากจะต้องถูกเอารัดเอาเปรียบในสภาพการทำงานแล้ว ยังขาดโอกาสที่จะพัฒนาตนเองครอบครัว และสังคมโดยส่วนรวม

6.1.2 ข้อมูลส่วนบุคคล

โดยภาพรวมของสตรีทั้งหมดมีอายุอยู่ในช่วง 15-59 ปี ส่วนใหญ่เป็นสตรีที่สมรสแล้วและมีการศึกษาระดับประถมศึกษา ซึ่งไม่แตกต่างจากสังคมชนบททั่วไป แต่เมื่อศึกษาเปรียบเทียบได้พบความแตกต่างของปัจจัยพื้นฐานทางสังคมของสตรีที่ทำงานในโรงงานกับสตรีในหมู่บ้าน และเป็นปัจจัยที่มีผลให้ระดับความรู้ของสตรีทั้งสองกลุ่มแตกต่างกัน นั่นคือ สตรีที่ทำงานในโรงงานส่วนใหญ่เป็นกลุ่มช่วงอายุเดียวกัน คือ ช่วงอายุ 26-40 ปี ในด้านการศึกษา มีการศึกษาระดับประถมศึกษาเกือบทั้งหมด และเป็นกลุ่มที่มีอาชีพเป็นลูกจ้างโรงงานเพียงอย่างเดียว ในขณะที่สตรีในหมู่บ้านมีอายุในช่วง 26-40 ปี และ 40 ปีขึ้นไป ซึ่งแสดงถึงเป็นกลุ่มที่มีความหลากหลายของวัยวุฒิ สำหรับระดับการศึกษาส่วนหนึ่งมีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาถึงปริญญาตรี นอกจากนี้แล้วในด้านการประกอบอาชีพ เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่มีการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพ สตรีในหมู่บ้านจึงมีอาชีพที่หลากหลาย เป็นข้าราชการ ลูกจ้าง พนักงานเอกชน รับจ้าง และค้าขาย แต่โดยภาพรวมทั้งหมดของสตรีก็ยังทำหน้าที่เป็นผู้หารายได้เสริมให้กับครอบครัวอีกทางหนึ่งเหมือนในสังคมอดีต และในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมที่ร่วมกิจกรรมในชุมชนของสตรีทั้งสองกลุ่มนี้ เนื่องด้วยสตรีที่ทำงานในโรงงานมีข้อจำกัด

ในเวลาการทำงานตามระบบอุตสาหกรรม จึงทำให้มีกิจกรรมกลุ่มแม่บ้านเพียงกลุ่มเดียว ในขณะที่สตรีในหมู่บ้านยังมีกิจกรรมกลุ่มอาชีพจักสานผักตบชวา และกลุ่มสมาชิกธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส) อีกด้วย จึงทำให้มีโอกาสได้พบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์กับคนในชุมชนได้หลากหลายกว่าสตรีที่ทำงานในโรงงาน

นอกจากนี้แล้วยังได้มีความแตกต่างของประสบการณ์ที่ได้รับผลกระทบปัญหาสิ่งแวดล้อมจากโรงงานอุตสาหกรรมอีก นั่นคือ สตรีที่ทำงานในโรงงานได้รับผลกระทบในปัญหานี้จำนวนไม่มากทั้งนี้มาจากที่ส่วนหนึ่งไม่ได้มีที่อยู่อาศัยอยู่หมู่บ้านที่ตั้งโรงงาน และในส่วนที่ได้รับจะได้รับผลกระทบในปัญหาคันพิษหรืออากาศเสียเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่กลุ่มสตรีในหมู่บ้านจะได้รับผลกระทบในปัญหาน้ำเน่าเสียและกลิ่นเหม็น และได้รับมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้มาจากสตรีกลุ่มนี้มีที่อยู่อาศัยอยู่ติดกับโรงงาน สำหรับในประเด็นของประสบการณ์ที่แตกต่างกันในส่วนนี้ ตามแนวคิดของวิลลิสท์ หรยางกูร (2541) ที่ได้กล่าวไว้ว่า ประสบการณ์ในอดีตของบุคคลกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพมีความสำคัญยิ่งต่อกระบวนการรับรู้ ผลของการรับรู้ที่แตกต่างกันมาจากประสบการณ์ที่แตกต่างกัน และสิ่งที่รับรู้เมื่อผ่านการตีความ และทำความเข้าใจแล้วจะกลายเป็นสิ่งที่รู้หรือความรู้ต่อไป ซึ่งในประเด็นนี้พบว่าสตรีในหมู่บ้านซึ่งได้รับปัญหาผลกระทบจากจากโรงงานอุตสาหกรรมเป็นจำนวนมากกว่าสตรีที่ทำงานในโรงงาน จึงทำให้มีประสบการณ์ตรงในการเรียนรู้ในปัญหาสิ่งแวดล้อมจากโรงงานอุตสาหกรรมมากกว่า

ในขณะที่เดียวกันได้มีความแตกต่างของการได้รับข้อมูลข่าวสารในเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมของสตรีในสองกลุ่มนี้ ถึงแม้ว่าสตรีที่ทำงานในโรงงานจะได้รับข้อมูลข่าวสารเป็นจำนวนมากกว่าแต่ส่วนใหญ่จะเป็นข้อมูลข่าวสารจากการประชุมอบรม ในขณะที่สตรีในหมู่บ้านจะได้รับมากที่สุดจากสื่อโทรทัศน์ และที่น่าสนใจอีกแหล่งหนึ่งของกลุ่มนี้ คือ จากกลุ่มญาติและกลุ่มเพื่อน แสดงว่ากลุ่มนี้ได้มีการพบปะแลกเปลี่ยนกับคนในชุมชนค่อนข้างหลากหลายกว่า

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า สตรีที่ทำงานในโรงงานและสตรีในหมู่บ้านมีพื้นฐานทางสังคมที่ต่างกันอย่างชัดเจน นั่นคือ สตรีที่ทำงานในโรงงานมีการศึกษาน้อย เป็นกลุ่มในวัยเดียวกันเกือบทั้งหมด เป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากโรงงานน้อยมาก และเป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเป็นส่วนใหญ่เพียงกลุ่มเดียว ตลอดจนได้รับข้อมูลข่าวสารจากการประชุมอบรมเป็นหลัก ในขณะที่สตรีในหมู่บ้านมีการศึกษาสูงในระดับมัธยมศึกษาถึงปริญญาตรี เป็นกลุ่ม

ที่มีหลากหลายวิทยุฒิ มีกิจกรรมกลุ่มหลากหลายกลุ่ม นอกจากนี้ยังมีประสบการณ์ตรงจากการได้รับผลกระทบจากโรงงานเป็นจำนวนมากกว่า และยังได้รับข้อมูลข่าวสารจากแหล่งข้อมูลที่เป็นสื่อโทรทัศน์ และจากกลุ่มญาติ และกลุ่มเพื่อน

6.1.3 ความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติของสตรี เกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมจากโรงงานอุตสาหกรรมที่มีต่อชุมชน

จากพื้นฐานทางสังคมที่แตกต่างกันของสตรีที่ทำงานในโรงงานกับสตรีในหมู่บ้านดังกล่าว ได้ส่งผลกระทบต่อระดับความรู้ความเข้าใจในประเด็นเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมของสตรีทั้งสองกลุ่มค่อนข้างชัดเจน ในภาพรวมของสตรีทั้งหมดมีความรู้ความเข้าใจเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมจากโรงงานอุตสาหกรรมที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนค่อนข้างดีมาก แต่เมื่อศึกษาในกลุ่มสตรีที่ทำงานในโรงงานและสตรีในหมู่บ้าน ปรากฏว่ามีความแตกต่างกัน นั่นคือ สตรีที่ทำงานในโรงงานมีความรู้ความเข้าใจค่อนข้างน้อย ทั้งนี้มาจากที่สตรีที่ทำงานในโรงงานไม่มีปัจจัยทางสังคมที่ส่งเสริมให้ได้รับความรู้ นั่นคือ มีการศึกษาน้อย เป็นกลุ่มวัยเดียวกันที่ไม่มีความหลากหลายทางวิทยุฒิและได้รับผลกระทบจากโรงงานน้อยมากและอีกประการหนึ่งอาจเป็นไปได้ว่าจากลักษณะอาชีพที่ได้รับประโยชน์จากโรงงานอุตสาหกรรมอยู่ จึงทำให้สตรีกลุ่มนี้ไม่ได้ให้ความใส่ใจหรือสนใจต่อประเด็นปัญหาดังกล่าว ในขณะที่สตรีในหมู่บ้านมีความรู้ความเข้าใจในปัญหาสิ่งแวดล้อมจากโรงงานอุตสาหกรรมค่อนข้างดีมาก และมาจากพื้นฐานทางการศึกษาที่อยู่ในระดับสูงในระดับมัธยมศึกษาถึงระดับปริญญาตรี ซึ่งได้รับความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมมาแล้วระดับหนึ่ง จึงส่งผลให้สตรีกลุ่มนี้มีความรู้ความเข้าใจในปัญหาสิ่งแวดล้อมจากโรงงานอุตสาหกรรมค่อนข้างดี นอกจากนี้จากการที่สตรีกลุ่มนี้มีกิจกรรมทางสังคมในชุมชนค่อนข้างหลากหลายจึงมีโอกาที่จะได้พูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นซึ่งกันและกันได้อย่างกว้างขวาง นั่นคือ สตรีกลุ่มนี้จะมีกิจกรรมกลุ่มแม่บ้านซึ่งเป็นการช่วยเหลือกันในงานประเพณี วัฒนธรรมและงานบุญต่างๆของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เป็นความสัมพันธ์ร่วมกันทางสังคมอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้แล้วยังมีกลุ่มกิจกรรมด้านอาชีพ เป็นกลุ่มสมาชิกธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และกลุ่มจักสานผักตบชวา การมีกิจกรรมร่วมกันลักษณะนี้ทำให้มีโอกาสได้แลกเปลี่ยนพูดคุย และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในปัญหาของชุมชนได้อย่างกว้างขวาง ทำให้สตรีมีความรู้ ความเข้าใจในปัญหาสิ่งแวดล้อมจากโรงงานอุตสาหกรรมซึ่งมีอยู่ในชุมชนของตนเองได้ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ นิรมล โลไทยสงค์ (2542) ที่ศึกษาผู้นำสตรีกับการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม กรณีศึกษาจังหวัดเชียงใหม่ พบว่าผู้นำสตรีกลุ่ม

แม่บ้านมีวิวัฒนาการมาจากการรวมกลุ่มเป็นกลุ่มอาชีพก่อนแล้วจึงมีกิจกรรมการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามมา ในขณะที่สตรีที่ทำงานในโรงงาน ส่วนใหญ่เป็นสมาชิกเพียงกลุ่มเดียว คือกลุ่มแม่บ้าน จึงไม่มีโอกาสมีกิจกรรมหลากหลาย แสดงว่าการเป็นสมาชิกกลุ่มที่ต่างกัน ทำให้มีความรู้ ความเข้าใจแตกต่างกัน

สำหรับในประเด็นของทัศนคติต่อปัญหาจากโรงงานอุตสาหกรรมนั้น โดยภาพรวมของสตรีทั้งหมดมีทัศนคติที่ไม่ดีในปัญหาดังกล่าว แต่ได้มีความแตกต่างของสตรีทั้งสองกลุ่ม นั่นคือ สตรีในหมู่บ้านมีทัศนคติที่ไม่ดีอย่างมากต่อปัญหาจากโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นผลมาจากประสบการณ์ที่ได้รับผลกระทบโดยตรง และยังได้รับผลกระทบมากยิ่งขึ้นที่ทัศนคติที่ไม่ดียิ่งขึ้น และในขณะเดียวกันมาจากการได้รับข้อมูลข่าวสารจากสื่อโทรทัศน์ ซึ่งในปัจจุบันนับว่าเป็นสื่อที่ให้ความรู้ค่อนข้างเป็นประโยชน์มากในการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจแก่ประชาชน ตามแนวคิดของ วริศรา วราลักษณ์ (2538) ได้สรุปไว้ว่า สื่อบุคคลเป็นการสื่อสารแบบสองทาง ผู้ส่งสารและผู้รับสารสามารถซักถามทำความเข้าใจและมีปฏิริยาโต้ตอบกันได้ในเวลารวดเร็ว และที่สำคัญสามารถจูงใจให้เปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ฝังรากลึกได้ และสื่อบุคคลนับว่าเป็นสื่อที่มีประสิทธิภาพมากในการชักจูง หรือโน้มน้าวทัศนคติ สำหรับสตรีที่ทำงานในโรงงานซึ่งมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อปัญหาจากโรงงานอุตสาหกรรมเพียงเล็กน้อยนั้น มาจากการที่ได้รับข้อมูลข่าวสารจากการประชุมอบรมเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งการประชุมอบรมทำให้ได้มีความรู้ ความเข้าใจเพียงด้านเดียว จึงทำให้สตรีกลุ่มนี้มีทัศนคติที่ไม่ดีในปัญหาสิ่งแวดล้อมจากโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนไม่มาก

สรุปได้ว่า โดยภาพรวมของสตรีทั้งหมดมีความรู้ ความเข้าใจในปัญหาสิ่งแวดล้อมจากโรงงานอุตสาหกรรมค่อนข้างดีมาก และมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อปัญหาจากโรงงานอุตสาหกรรม ทั้งนี้โดยมีผลมาจากกลุ่มสตรีในหมู่บ้าน ซึ่งมีพื้นฐานด้านการศึกษาสูงกว่า มีอาชีพแตกต่างหลากหลายมากกว่า มีวิถีชีวิตที่แตกต่าง เป็นสมาชิกกลุ่มที่หลากหลายมากกว่า ตลอดจนมีประสบการณ์ตรงจากการได้รับผลกระทบจากโรงงานจำนวนค่อนข้างมาก รวมถึงได้รับข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องมากกว่าสตรีที่ทำงานในโรงงานซึ่งในเรื่องนี้ ไพรัตน์ จันทน์ผลหอม (2539) ได้สรุปไว้ว่าความรู้คือข้อเท็จจริง ความจริง และข้อมูลที่สะสมได้จากประสบการณ์ต่างๆ จึงมีความสอดคล้องกับผลการศึกษาดังกล่าว และในประเด็นของทัศนคตินั้นได้มีความสัมพันธ์กับความรู้ และได้สอดคล้องกับทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบของทัศนคติ ซึ่ง สุชา จันทน์เอม (2524) ได้ระบุไว้ว่าองค์ประกอบของทัศนคติดีอยู่ประการหนึ่ง คือ ความรู้ ดังนั้นในการสร้าง

หรือเปลี่ยนแปลงทัศนคติในประเด็นสิ่งแวดล้อมจำเป็นต้องให้ความรู้ ความเข้าใจ ตลอดจนให้การเรียนรู้และเพิ่มพูนประสบการณ์ และอีกวิธีการหนึ่งโดยการชักชวน (persuade) ให้บุคคลได้รับคำแนะนำบอกเล่าหรือได้รับความรู้เพิ่มขึ้น

6.2 ข้อเสนอแนะจากการศึกษาวิจัย

จากผลการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ข้อเสนอแนะจากการศึกษา และข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาค้างต่อไป ดังนี้

1.1 การสร้างจิตตระหนักรู้กับสตรีในโรงงานในประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อม ทุกฝ่ายต้องให้ความร่วมมือโดยเฉพะอย่างยิ่งเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมที่จะต้องมีความตระหนักรู้ในปัญหาสิ่งแวดล้อมนี้ก่อนเป็นเบื้องต้น และจะต้องเปิดโอกาสให้สตรีได้เข้าไปมีส่วนร่วมในปัญหาของชุมชนอย่างแท้จริง

1.2 ส่งเสริมให้ประชาชนทุกคนได้รับการศึกษา และมีความรู้ในเรื่องสิ่งแวดล้อมจากทั้งในสถานศึกษา และนอกระบบการศึกษา นั่นคือจะต้องบรรจุเป็นหลักสูตรเรื่องสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะวิชาสิ่งแวดล้อมชุมชน หรือ นิเวศวิทยาชุมชน และทุกฝ่ายต้องส่งเสริมให้ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ทุกกลุ่มอาชีพ ได้มีโอกาสเรียนรู้ทุกคน และในชุมชนต้องจัดให้มีการศึกษาโดยธรรมชาติที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชนด้วย

1.3 ส่งเสริมให้ประชาชนทุกกลุ่ม ทุกเพศ และทุกระดับอายุได้มีโอกาสรับรู้ข่าวสารอย่างทั่วถึงและต่อเนื่อง และสื่อมวลชนที่มีอิทธิพลมากที่สุดในปัจจุบัน คือ สื่อโทรทัศน์ นอกจากนั้นต้องส่งเสริมกลุ่มเครือข่ายด้านสิ่งแวดล้อมให้เป็นรูปธรรม โดยที่เป็นความร่วมมือของทุกฝ่ายและให้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง และเน้นกิจกรรมที่สอดคล้องกับประเด็นปัญหาในชุมชนอย่างแท้จริง

1.4 ภาครัฐต้องเป็นองค์กรหลักในการส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานของภาคเอกชน องค์กรประชาชน และประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วม และให้เป็นเครือข่ายการทำงานร่วมกันในระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค และระดับประเทศอย่างแท้จริง

1.5 มาตรการการควบคุม และแก้ไขปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมเจ้าหน้าที่รัฐต้องหมั่นออกตรวจตราดูแล ควบคุมอย่างเข้มงวดจริงจัง และรัฐต้องกระจายอำนาจให้องค์กรท้องถิ่นมีอำนาจในการอนุญาตจัดตั้ง และควบคุมการดำเนินงานของโรงงานอุตสาหกรรมที่เข้าไปตั้งในชุมชน

6.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษานี้กลุ่มประชากรเป็นกลุ่มสตรีที่มีความเกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหา ผู้ศึกษาเห็นว่าในการศึกษารoundต่อไป น่าจะศึกษากลุ่มผู้นำท้องถิ่น คือสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งในการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นในปัจจุบันจะต้องมีหน้าที่โดยตรงในการจัดการเรื่องสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น จึงน่าจะทำการศึกษาศึกษาความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติในประเด็นปัญหาเดียวกันนี้